

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 346.26:339-028.27(477)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Артеменко Д.С., Бражник В.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті висвітлюються проблеми правового регулювання електронної комерції в Україні. Зокрема, автори, розглядаючи феномен електронної комерції та електронного бізнесу у площині господарських відносин, досліджують особливості правового регулювання електронної комерції, шляхом дослідження його розвитку на міжнародному та національному рівнях. Також проаналізовано поняття, ознаки та сферу застосування електронної комерції, на основі чого окреслено проблеми та перспектив нормативного регулювання зазначеної сфери.

Ключові слова: електронна комерція, електронна торгівля, електронний бізнес, Інтернет-торгівля.

Постановка проблеми. Для розвитку цивілізованих ринкових відносин важливим є формування інформаційного суспільства, в становленні якого одну з основних ролей відіграє інформатизація. Від інформаційних технологій залежить не тільки технологічний, але і соціальний прогрес, місце країни в світовій економіці, її роль в міжнародному поділі праці, здатність розвивати демократичні інститути, зростання кількості нових робочих місць. Тому не дивно, що наразі стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій і всесвітньої мережі Інтернет відіграють важливу роль в різних сферах життєдіяльності, істотно сприяють активізації цивільного та господарського обороту і руху підприємництва в напрямку світової глобалізації. У зв'язку з безперервним розвитком інформаційних мереж з'являються і нові суспільні інститути, такі як електронна комерція.

Однак, незважаючи на стрімке поширення електронної комерції в Україні, у вітчизняній нормативно-правовій базі і досі велика кількість питань в цій сфері залишається неврегульованим, що нерідко призводить до порушення прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Таким чином, саме належне та ефективне правове регулювання розглянутих проблем на сьогоднішній день є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи феномен електронної комерції та електронного бізнесу у площині господарських відносин, вітчизняні та зарубіжні вчені у своїх дослідженнях звертали увагу на різні аспекти даного питання. Так, серед вітчизняних науковців та дослідників країн СНД слід відзначити теоретичні розробки і положення наукових праць учених-правників та економістів, зокрема, Ю.К. Базанова, В.М. Брижка, В.М. Бутузова, Н.М. Васильєвої, А.П. Вершиніна, В.Д. Гавловського, М.П. Ковалюка, В.С. Цимбалюка, М.Я. Швеця та інших. Серед іноземних дослідників, які присвятили свої роботи проблемам розвитку сфери електронної комерції, можна виділити Г. Дункана, Л. Едвордса, С. Коппера, Д. Кембел, М.П. МакКартні, К. Пейтеля, А. Саммера, Й. Снайдер, Д. Спіндер. Але, ряд проблемних питань, які

стосуються правового регулювання електронної комерції, зокрема і на вітчизняному рівні, залишаються не вирішеними.

Мета статті. Головною метою даної статті є дослідження особливостей правового регулювання електронної комерції, шляхом детального розгляду та вивчення його розвитку на міжнародному та національному рівнях; проаналізувати поняття, ознаки та сферу застосування електронної комерції; окреслення проблеми та перспектив нормативного регулювання електронної комерції.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з кінця ХХ століття, визначальним чинником, що змінив тип взаємовідносин в економіці та суспільстві, стало виникнення та розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет. З огляду на це, уряди багатьох країн світу проголосили основним напрямком своєї діяльності розбудову так званого інформаційного суспільства. Тому на міжнародному рівні почалася активна робота по створенню належного правового забезпечення електронної комерції.

Першим кроком у галузі розвитку міжнародного права щодо регулювання електронної комерції став прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 16.12.1996 року Типовий закон «Про електронну торгівлю» (так званий Типовий закон ЮНСІТРАЛ). Так, в Типовому законі UNCITRAL: наведено термінологічний і понятійний апарат; регламентовані питання про юридичну силу повідомлень і передачі даних; врегульовано укладення договорів в електронній формі та викладені їх основні ознаки; визначені принципи міжнародної торгівлі в епоху інформаційних магістралей; врегульовані питання документообігу перевезення вантажів [1].

Таким чином, можемо стверджувати, що цей документ заклав фундамент правового регулювання діяльності в сфері електронної торгівлі та хоча і має рекомендаційний характер повинен використовуватися для уніфікації міжнародного і національного законодавства.

Іншим, не менш важливим документом, формуючим міжнародне право у сфері електронної комерції, є Типовий закон UNCITRAL про електронні підписи. Закон застосовується в тих ви-

падах, коли електронний підпис використовується в контексті торговельної діяльності і не має переважної сили по відношенню до будь-яких норм права щодо захисту споживачів. Закон UNCITRAL про електронні підписи від 2001 року встановлює режим для технологій створення електронних підписів; положення про дотриманні вимоги про наявність підпису; поведінку підписанта; поведінку постачальника сертифікаційних послуг; процедуру визнання іноземних сертифікатів і електронних підписів [2].

Поряд з нормотворчою діяльністю ООН у формуванні міжнародного права у сфері електронної торгівлі, активну участь бере і Європейський Союз. Серед них можна виділити: Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року (Страсбург); Типову угоду обміну при міжнародному комерційному використанні електронного обміну даними, прийняту Європейською економічною комісією ООН і Центром ООН 23.06.95 року; Угоду про електронну комерцію (Рекомендація № 31, прийнята Центром ООН сприяння торгівлі та електронного бізнесу (UN / CEFAC), березень 2000 року Женева); Конвенцію про інформаційне та правове співробітництво, що стосується «Інформаційних суспільних послуг» від 04.10.2001 року; Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 року; Декларацію про глобальну електронну комерцію, затверджену Конференцією Міністрів Світової Організації Торгівлі (WT / MIN (98) DEC / 2); Директиву ЄС «Про електронну комерцію» від 08.06.2000 року; Директиву ЄС «Про правила і оподаткування Інтернет торгівлі» від 01.04.2004 року; Резолюцію Європейського парламенту щодо безпечного використання Інтернету та нових он-лайн технологій від 02.12.2004 року [12].

Тож, виходячи з викладеного, бачимо, що в системі пріоритетних напрямків розвитку господарської діяльності провідних світових держав питання електронної комерції зайняло важливе місце. Тому, в даному напрямку поряд з міжнародним правом, активно розвивається і національне законодавство окремих країн світу, зокрема, ними приймаються різні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність у сфері Інтернет торгівлі.

В нашій державі початок правового регулювання діяльності у сфері високих технологій було закладено у 1998 році з прийняттям Верховною Радою України (далі ВРУ) Закону «Про Національну програму інформатизації». Тоді ж була схвалена Концепція Національної програми інформатизації та прийнято Закон України «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 1998-2000 роки» [11, с. 113].

У травні 2003 року ВРУ прийнято Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», який визначає поняття електронного документа та електронного документообігу, закріплює світові тенденції щодо визнання юридичної сили електронного документа, вказує на права та обов'язки суб'єктів електронного документообігу, їх відповідальність і т. ін. У даному Законі дотриманий функціонально-еквівалентний підхід до розуміння електронного документа, запропонований Типовим законом ЮНСІТРАЛ «Про електронну комерцію» [4].

Також слід звернути увагу на Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 року, який парламент прийняв з метою реалізації завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні. Цей документ став концептуальною основою для розробки завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні. Він, зокрема, декларує державну підтримку нових «електронних» секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг), удосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин. Цікавим є положення вказаного Закону про необхідність прийняття Інформаційного кодексу України, включивши до нього розділи, про принципи електронної комерції [5].

Правовий статус електронного цифрового підпису та відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису, до 01.11.2018 року регулював Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 року, який регламентував використання електронного цифрового підпису, тобто присвячений окремому блоку суспільних відносин в сфері електронної комерції, вводить певний термінологічний апарат, а також визначає поняття та правовий режим електронного цифрового підпису [6]. Наразі ця сфера врегульована Законом України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 року [7].

Правове регулювання електронної комерції здійснюється також в певній мірі і Цивільним кодексом України (далі ЦКУ). Так, у ньому міститься положення, яке допускає можливість укладення угоди за допомогою електронних засобів зв'язку, – відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦКУ України правочин вважається вчиненим у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (в тому числі електронних), у листі, телеграмах, якими обмінялися сторони. Угода визнається укладеною в письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Також у ч. 3 ст. 207 ЦКУ передбачено, що використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів [3]. Разом з тим, слід зазначити, що вищевказані норми ЦКУ набули такого змісту під впливом основного нормативного акту у сфері регулювання електронної комерції в Україні – Закону України «Про електронну комерцію» № 675-VIII від 03.09.2015 року.

Так, Закон України «Про електронну комерцію» є прогресивним актом, оскільки регулює значний масив суспільних відносин, які до його прийняття взагалі перебували поза межами правового поля. Хоча на нашу думку окремі його положення потребують доопрацювання та вдосконалення. Однак, серед позитивних нововведень аналізованого Закону потрібно виділити наступні: ним узаконені принципи електронної комерції;

наведені тлумачення основних термінів; введено положення про учасників електронної комерції та визначено їх правовий статус; на покупця продукції через мережу Інтернет поширено правовий режим Закону України «Про захист прав споживачів»; викладені права і обов'язки сторін; наведені вимоги щодо інформації про об'єкти торгівлі; детально регламентовано процедуру укладення електронних угод; введено положення про захист персональних даних. Важливим є й те, що тепер укладена в електронному вигляді угода прирівнюється до паперової. У зв'язку з цим такі угоди можуть бути використані як доказ у суді, що є прогресивним кроком. Істотним нововведенням також є покладення на продавця обов'язків з надання інформації, відтепер він зобов'язаний надавати повну і достовірну інформацію про себе іншим учасникам правовідносин, надавати повну і достовірну інформацію про характеристики товару, забезпечувати повну відповідність предмету електронного договору, узгодженого сторонами, кількісним та якісним характеристикам. Новим є й те, що покупець в електронній сфері також тепер захищений Законом «Про захист прав споживачів» [8].

Важливим також є те, що до введення Закону України «Про електронну комерцію» визначення дефініції «електронна комерція» у вітчизняному законодавстві було відсутнє. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону електронна комерція – це відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають при здійсненні операцій щодо придбання, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права і обов'язки майнового характеру.

Необхідно звернути увагу і на те, що цією статтею вирішено дискусій про співвідношення понять «електронна комерція» та «електронна торгівля», оскільки, електронною торгівлею визначено тепер господарську діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізація товарів дистанційним способом покупцеві шляхом здійснення електронних угод з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [8]. Таким чином, електронна торгівля є складовою частиною електронної комерції.

Виходячи з наведеного визначення Ю. Асадчев виокремлює наступні ознаки, притаманні електронній комерції: 1) комплексність: електронна комерція є системним поняттям, яке включає відносини в сферах електронних документів і документообігу, укладання угод, використання електронних підписів; 2) наявність мережі електрозв'язку: середовищем для здійснення угод і надання банківських послуг є мережа електрозв'язку; 3) диспозитивний підхід до вибору мережі електрозв'язку: не потрібно використання конкретної мережі; 4) невичерпність переліку угод, які можуть укладатися з використанням мереж електрозв'язку: законодавством не встановлено обмежень ні щодо предмета, ні щодо виду угод, що укладаються вище зазначеним способом [9].

Отже, можемо зробити висновок, що електронній комерції притаманні всі ознаки підприємницької (комерційної) діяльності, однак із засте-

реженням, що вона здійснюється за допомогою Інтернету або інших мереж.

У зв'язку зі специфічним характером інституту електронної комерції важливим є визначення суспільних відносин, що входять у цю сферу. Так, електронна комерція включає наступні три групи суспільних відносин:

1) відносини, пов'язані з укладанням угод в сфері господарювання з використанням мережі електрозв'язку;

2) відносини, пов'язані з використанням і обміном електронними документами;

3) відносини, пов'язані з використанням електронних підписів.

Таким чином, виходячи із специфічного характеру суспільних відносин, які входять до сфери електронної комерції, на практиці виникає ряд проблемних моментів. Серед основних можна виділити наступні: проблема індивідуалізації суб'єктів;

– складності в підтвердженні отримання акцепту, переданого з використанням інформаційних мереж;

– проблема визначення законодавства, що застосовується в зв'язку з транснаціональним характером електронної комерції;

– відсутність чіткої міжнародної уніфікації положень в сфері електронної комерції;

– специфічний характер правовідносин;

– швидкий розвиток інформаційних технологій, що ускладнює оперативне правове реагування і внесення відповідних змін до законодавства.

Тож, як бачимо, незважаючи на значний крок у сфері електронної комерції, зроблений у зв'язку з прийняттям Закону України «Про електронну комерцію», багато проблем залишаються ще невирішеними. Такі проблеми пов'язані перш за все з тим, що велика частина ринку онлайн комерції знаходиться і досі в тіні, і оскільки контроль за його суб'єктами мало можливий, то виведення ринку в правове поле є також досить складним завданням. Також не сприяє вирішенню проблемних моментів відсутність чіткого механізму ведення бухгалтерського обліку та системи оподаткування в цій сфері. Крім того, в Україні досі остаточно не врегульовані питання щодо вирішення спорів між особами, що уклали електронну угоду.

Отже, державні органи провели значну роботу щодо правового регулювання електронної комерції, але разом з тим правове поле у цій сфері далеко не ідеальне і потребує вдосконалення. В даному аспекті слушною є думка Р.І. Байцара, що потрібно максимально гармонізувати законодавчу базу України з європейською, щоб не виникало непорозумінь під час здійснення електронної комерції. Що ж до наведених понятійно-категоріального апарату, то його також необхідно зробити ідентичним в усіх документах, прийнятих в Україні. Наступними кроками розвитку електронної комерції в Україні мають стати підготовка підзаконних актів, які мають, наприклад, визначити, яка діяльність має ліцензуватися, а яка – ні, та створення системи якості для електронної комерції (створення каталогу веб-сайтів, яким можна довіряти) [10].

Висновки. Таким чином, в останні роки в Україні склалися передумови для розвитку

електронної комерції. У той же час є ряд стримуючих факторів, які можуть стати серйозною перешкодою для розвитку цього виду підприємницької діяльності. Один з таких факторів – це протиріччя між тому що теорія не співпадає з практикою. Для активного розвитку електрон-

ної комерції в Україні необхідна державна підтримка підприємців, в тому, вдосконаленням нормативної бази, зокрема, яка регулює питання електронної комерції. Для держави це є одним з пріоритетних завдань розвитку законодавства та економіки в цілому.

Список літератури:

1. Типовий закон про електронну торгівлю Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі: Міжнародний документ від 16.12.1996 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_321.
2. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронні підписи: Міжнародний документ від 05.07.2001 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_937.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 36. Ст. 275.
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007. № 12. Ст. 102.
6. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 № 852-IV (втрата чинності від 07.11.2018). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 36. Ст. 276.
7. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017. № 45. Ст. 400.
8. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.15 № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015. № 45. Ст. 410.
9. Асадчев Ю. Ринок електронної комерції в Україні. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:twQQmADvX3UJ:https://blog.liga.net/user/yuasadchev/article/27970+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>.
10. Байцара Р.І., Зеліско А.М. Розвиток нормативно-правового регулювання електронної комерції в Україні. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:s2uDRCMKKfKJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3DI%26Image_file_name%3DPDF/ssia_2016_3_13.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
11. Чучковська А. Електронна комерція: деякі проблеми правового регулювання. Право України. 2013. № 1. С. 111-116.
12. Шумейко І.В. Проблеми правового регулювання електронної комерції в Україні та різних країнах світу. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uni7jAs-_l0J:www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1976/+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.

Артеменко Д.С., Бражник В.А.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ

Аннотация

В статье освещаются проблемы правового регулирования электронной коммерции в Украине. В частности, автор, рассматривая феномен электронной коммерции и электронного бизнеса в плоскости хозяйственных отношений, исследует особенностей правового регулирования электронной коммерции, путем исследования его развития на международном и национальном уровнях. Также проанализированы понятие, признаки и сфера применения электронной коммерции, на основе чего обозначены проблемы и перспективы нормативного регулирования указанной сферы.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронная торговля, электронный бизнес, Интернет-торговля.

Artemenko D.S., Brazhnik V.A.

Yaroslav Mudryi National Law University

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE ELECTRONIC COMMERCE

Summary

The article deals with problems of legal regulation of e-commerce in Ukraine. In particular, the authors, considering the phenomenon of e-commerce and e-business in the area of economic relations, explores the peculiarities of the legal regulation of e-commerce by studying its development at the international and national levels. Also, the concept features and scope of e-commerce application are analyzed, on the basis of which the problems and prospects of normative regulation of the mentioned sphere are outlined.

Keywords: e-commerce, electronic business, Internet-trading.